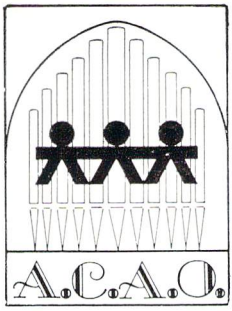

ASSOCIACIÓ CABANILLES
D'AMICS DE L'ORGUE

ORGUES DEL PAÍS VALENCIÀ

XVIII

ORGUE DE LA PARRÒQUIA
DE NOSTRA SENYORA DEL CARME
(VALÈNCIA)

Abril 1981

ORGUES DEL PAÍS VALENCIÀ

I. Orgue del Collegi de Sant Josep del Jesuites de València.
II. Orgue de la Parròquia del Sant Àngel Custodi de València.
III. Orgue de Borriana (Castelló).
IV. Orgue de l'església del Temple de València.
V. Orgue de Crevillent (Alacant).
VI. Orgue de Morella (Castelló).
VII. Orgue de Vila-real (Castelló).
VIII. Orgue de la Catedral de València.
IX. Orgue de Llíria (València).
X. Orgue de Forcall (Castelló).
XI. Orgue de Vilafranca (Castelló).
XII. Orgue de Cinctorres (Castelló).
XIII-XIV. Orgue de Sueca (València).
XV. Orgue de Manises (València).
XVI. Orgue de Nules (Castelló).
XVII. Orgue d'Algemesí (València).

El proper número estarà dedicat a l'orgue del Santuari de Nostra Senyora del Lledó (Castelló)

Amb la col·laboració de l'Excma. Diputació de Valencia

ORGUE DE LA PARRÒQUIA

DE LA NOSTRA SENYORA DEL CARME

(Convent dels Carmelitans-Carrer d'Alboraia)

1. Introducció
2. L'església dels PP. Carmelites Descalços
3. L'Orgue Palop
4. L'orgue històric del segle XVIII
5. Aportacions interessants, com a documents històrics
6. Conclusions
7. Disposició de l'orgue

1. Introducció

L'intent d'elaborar un treball suggestiu i exacte, alhora, amb material escàs i sense recurs de documents històrico-crítics, és arriscat i desagradable. Tractant-se de l'orgue de l'església dels Carmelites Descalços de València, cal dir alguna cosa més que l'instrument és un dels pocs orgues històrics que posseeix la ciutat, o que és tracta d'un orgue barroc ibèric. Malgrat la manca de dades, com les que exigiria un treball d'un altre caire, em serviré del document oral, el qual em marcarà els límits. Aquest ha estat aconseguit a través de converses sostingudes amb distints religiosos majors, facilitats gustosament, per aquests —per dir-ho d'alguna manera—, testimonis i protagonistes de tan valuós instrument.

2. L'església dels PP. Carmelites Descalços

L'orgue del qual vaig a parlar es troba ubicat al cor de l'església conventual dels «Descalços».

El temple va se rconstruït per l'arquitecte Joaquim Belda i inagurat en 1891.

L'estructura és tota ella d'estil renaixentista, de línies correctes i bellament traçades, amb tres naus àmplies amb creuer, rematades per la volta central, sobre la qual s'erigeix una cúpula alta, típicament valenciana.

Cal esmentar també els frescos que la decoren, obra d'autors tan

destacats com ara Eduard Soler, Isidre Garnelo, Joan Belda i Carles Giner.

3. L'Orgue Palop

Va ser, si fa no fa, devers 1915 quan es va instal·lar al temple carmelità un orgue romàntic, obra d'En Pere Palop, orguener valencià.

L'instrument va ser instal·lat al cor, al costat dret de l'evangeli, enfront de la porta d'accés.

No degué ser gens fàcil aconseguir-lo.

La comunitat, aleshores bastant nombrosa, no comptava amb gaires recursos econòmics. El temple obert a un culte purament conventual, situat a «la otra parte del río Turia», quasi en plena horta i als afores de València, oferia pocs mitjans per a corregir la dificultat econòmica.

Les obres als convents es duien a cap gràcies a la col·laboració persistent i abnegada dels religiosos, que no sols es reduïa a treballs superficials, sinó a moltes coses més.

En el cas del muntatge i de la construcción de l'orgue, va córrer a càrrec dels mateixos religiosos de la comunitat.

El gravat que figura en aquest número deixa ben palés el seu treball i bon gust. El moble pot considerar-se com una bella obra de maçoneria, fruit del seu treball i del seu elevat esperit artístic.

És estrany constatar com la instal·lació de l'orgue no va tenir més ressò i no es va prendre com un esdeveniment en l'ambient Conventual i Provincial. Certament, tant l'orgue com l'arxiu, van ser destruit en 1934, en ser cremada l'església.

La mateixa comunitat posseïa un taller de tipografia. S'hi elaborava una revista, de caire divulgatiu, titulada «El Carmelo», que servia de mitjà informatiu de tants elements i esdeveniments de l'ambient conventual, religiós, provincial i eclesial. Només en un dels números apareix una reproducció de la fotografia del cor, que ací publiquem, sense fer-hi la més mínima referència a l'instrument.

L'orgue de Palop posseïa uns trets especials que poden veure's ressenyats en la primera monografia d'aquesta col·lecció (dedicada a l'orgue del col·legi de Sant Josep dels Jesuites): Dos teclats manuals, pedalier, pedal d'expressió...

No se'n sap res de la inauguració, només que tenia la seua utilitat de cara a produir un major esplendor del culte diví.

Segons referències del P. Elies de la Verge del Carme (Víllora), l'orguener artífex hi acudia puntualment cada mes, acompanyat del seu fill, per donar un repàs a l'instrument. I n'ha quedat constància al llibre de comptes de la comunitat, amb el concepte explícit: «tanto para el señor Palop, por afinación del órgano». En Pere es devia esti-

mar la seua obra. La mimava d'allò mes, sovint repetia que aquell havia estat el millor instrument que havia eixit de les seues mans.

La comunitat va desenvolupar sempre una activitat musical bastant destacada. Ha comptat generalment amb bons organistes i amb un bon nombre de cantors formats pels mateixos religiosos. Ells allotjaven un nombre considerable d'estudiants, que hi cursaven estudis eclesiàstics.

Hom recorda com un dels millors directors i mestres de capella, el P. Josep Cantavella, el qual va aconseguir de formar un cor de xiquets cantors que van arribar a interpretar meravellosament obres polifòniques d'alt nivell vocal i tècnic i va despertar vivament l'atenció i l'entusiasme del públic entés.

El P. Josep Maria de Jesús i Jaume Contelles expliquen, amb admiració, les seues actuacions al Col·legi del Patriarca junt amb els altres cantors que formaven l'Schola, i també al Teatre Principal.

Podríem enumerar un bon nombre d'organistes que tocaven l'instrument i que acompanyaven els cants a les funcions religioses; tanmateix només ens referirem als dos que més van sobresortir en aquest art. Van ser els PP. Gonçal de Santa Cecília i Estanislau de Jesús (Violeta), tots dos profunds coneixedors d'Harmonia i de composició, les obres dels quals relaten llur perícia, domini i elevat esperit religiós, fins al punt d'haver despertat l'interés i la cura del P. Vicent Tena, S. J,. el qual, amb l'ajuda del qui subscriu, les ha recopilades i n'ha dipositat les obres en l'Ajuntament de València, junt a les d'altres compositors valencians.

4. L'ORGUE HISTÒRIC DEL SEGLE XVIII

Des de la restauració del temple carmelità iniciada en 1939 i aconseguida a base de privacions encara es va tardar a pensar en la compra d'un orgue que pogués reemplaçar l'anterior.

L'any 1951 els PP. Carmelites de Saragossa saberen que a la Basílica del Pilar s'havien desfet d'un orgue vell i inservible que hi havia a «El Coreto de la Santa Capilla», el qual es va posar furtivament a la venda. Exercia aleshores l'ofici d'organista En Juli Miquel Garcia Llovera.

Va ser en una reunió de professors que va eixir a col·lació la venda de l'instrument. El P. Prior de Saragossa (P. Roberto de la Cruz) empentava el P. Nicolau de la Immaculada, que regentava llavors el priorat del Desert de les Palmes, a la seua adquisició, per instal·lar-lo al cor del convent i que pogués substituir l'anterior, destruït també en 1936, cosa que aquest no va acceptar per mancança de diners.

El P. Josep Maria de Jesús (Pelechá), en aquell moment Prior del Convent de València, encertà a passar-hi i veient-los tan interessats en la conversa va preguntar, com a salut, quin era el motiu que els tenia tan preocupats, i quan li van contestar va indicar el P. Josep

Maria: «Si no lo quieren para el Desierto, lo llevaremos a Valencia». «No poseo la cantidad de dinero que se estipula, pero confío en la Providencia que lo conseguiremos.»

Una vegada finalitzada la convivència de superiors de la Província, el Prior de València va reunir tot seguit la Comunitat en Acte capitular, on va llançar la idea de l'adquisició de l'orgue. Els religiosos van dialogar favorablement, es va formular la proposta, sotmesa a votació secreta, i es va aprovar per unanimitat.

Tot açò va succeir ràpidament. El Prior va notificar el resultat als frares de Saragossa i immediatament es van gestionar els tràmits de la Compra-Venda. Va ser el P. German de Sant Antoni, el qui es va entendre amb els encarregats de la Venda, va seleccionar tot el material i va disposar l'embalatge.

El Germà Leandro Roig i el P. Josep Mas es van fer amb un amic transportista i van concertar de desplaçar-se a Saragossa per carregar i traslladar l'instrument, el qual van recollir en un soterrani de la Seu, en la part superior del qual, s'ubicava una porta d'accés.

Abans de partir cap al lloc de destí, el P. Prior, cavallerós i agraït, va lliurar diners en mà, el preu establit: 25.000 pessetes, quantitat considerable, más aviat elevat i arriscada per a una comunitat nombrosa com aquesta, que quasi no posseïa res.

Arribats a València, després de l'intent de descarregar els materials i traslladar-los amb cura al cor, van trobar-se amb una dificultat: l'escala era estreta, i van decidir de pujar les peces més grans per la nau central de l'església, i allí, en un dels angles del cor, romangué adormit durant cert temps, tal vegada a l'espera de dies millors o de la persona que l'havia de muntar.

L'orgue, sembla ser, no degué estusiasmar massa els religiosos conventuals, ni menys encara els de la província.

Anteriorment hem fet esment de la revista que mensualment editaven els carmelites. És estrany que, pel seu caire divulgatiu, no aparegués en cap de les pàgines, en aquells temps, ni la més lleu ressenya del que avui consideraríem objecte de la nostra atenció, o tal vegada un esdeveniment digne de ser ressenyat.

Arribat el moment del mutatge, aquest va córrer exclusivament a càrrec del P. German de Sant Antoni i el de maçoneria al de Josep el fuster, germà del porter del convent: Germà Salvador. El P. German, home d'un talent pràctic extraordinari, sense haver cursat estudis d'organologia, es va traçar un esquema, i en l'ampli cor conventual va ordenar les distintes fileres de tubs, corresponents a cada registre, amb totes les seccions i va procedir d'igual manera amb la resta de les peces. Una vegada localitzades, anaven paulatinament sent traslladades al seu lloc escaient; per a aquest treball es va servir de dos religiosos: el P. Prior i el Germà Angèlic Porcar.

De les restes de l'orgue de Palop només van quedar en bon estat les manxes, que es van aprofitar incorporant-les un motor que les van fer funcionar mitjançant el sistema elèctric; l'esmentat motor va ser

reemplaçat en l'any 1962 per un altre de dos cavalls, el qual encara «marxa» a hores d'ara.

L'acoblament i ajust de totes les peces es va efectuar en un curt període de temps, malgrat alguns desplaçaments que es va veure obligat a realitzar el P. German per tal de proseguir el treball d'orgueneria.

Aprofitant un d'aquests viatges es va desplaçar al convent dels PP. Carmelites de Tarassona (avui alçada aquesta fundació), en l'església conventual dels quals es conservaven en bon estat algunes peces de l'orgue destruït, i que el P. German va demanar al Prior, P. Josep Antoni Borràs, per completar el que es muntava a València. Malgrat la negativa d'aquest, es va dur d'amagatall el mig joc de «nazardo», que avui canta meravellosament en aquest instrument; va incorporar-hi, a més, el registre de pardalets, ara com ara anullat.

Una vegada enllestit el muntatge van avisar l'orguener N'Enric Morentín per què li donàs els darrers retocs i l'afinàs. Aquest orguener, en vista del destí que esperava l'instrument: acompanyar el cant en els actes litúrgics, el va afegir al trèmolo, efecte pel que es veu indispensable per al gust dels devots d'aleshores.

L'orgue començà a funcionar una vesprada del mes de juliol, en l'exercici del novenari solemne que precedeix la festa de la Nostra Senyora del Carme (el dia 16 del mateix mes). Aquesta fou la inguració oficial, que va quedar fixada únicament en la memòria i en el cor d'alguns religiosos de la comunitat.

5. Aportacions interessants, com a documents històrics

Fins ací hem manejat dades de segona categoria.

D'alguns anys ençà l'interés per conéixer l'origen de l'orgue al qual ens hem referit a la llarga d'aquest treball, ha estat viu però ineficaç. Diversos religiosos interessats en la seua història van indagar, interrogant diversos membres del Capítol Catedralici de Saragossa, sense obtenir cap resposta exacta, o que, si més no, els dugués cap pista que els en facilitàs la investigació.

En una convivència amb En Josep Maria Bordetas Alonso, capellà de la Nostra Senyora del Pilar, li vaig demanar que s'interessés a recollir-ne informes i que em respongués sobre tot el que en pogués trobar. La resposta em va arribar en una targeta escrita a màquina, datada el dos de març de 1980, el text de la qual transcric íntegre:

> *«He intentado informarme sobre el órgano que tenéis en la calle Alboraya.*
>
> *Después de consultar a los Sres. Canónigos archivero y prefecto de música, he llegado a la conclusión de que se desconoce su procedencia, el modo cómo llegó aquí y cuándo.*

¿Motivo? Parece ser que como los siglos XVIII *y* XIX *fueron para el Cabildo de Zaragoza de una preocupación constante e intensa por hacer un nuevo templo de la magnitud y características del actual, todo lo que se refiere a ornamentación queda reflejado, en el mejor de los casos, con una vaga reseña, sin especificar detalles.*

Lamentándolo, esto es todo lo que puedo decir.»

En vista del resultat obtingut, i a instàncies meues, En Vicent Ros, professor d'orgue del Conservatori de València i president d'ACAO, va escriure a l'eminent musicòleg En Pere Calahorra Martínez, amb la mateixa petició. En una carta amb data del 20 de maig de 1980, respon amb els seguents termes:

«...paso a contestarle empezando por lo del órgano del Pilar, que ahora está en Valencia y que yo conocí mucho en mis años de "infantico" en el Pilar, allá por los años 1940-44.»

«La verdad es que yo no tengo documentación alguna sobre ese órgano. Mejor dicho, sí. En mi libro sobre los organeros del siglo XVI *y* XVII *en Zaragoza recojo lo que leí en un libro sobre el Pilar: que el órgano del coreto de la santa capilla, en donde se hallaba éste de Valencia ahora, fue construido en 1720 por el organero de Zaragoza Bartolomé Sánchez, pero dudo mucho de que se trate del mismo órgano.»*

6. Conclusions

Els textos adduits ofereixen molt poques llums i en consequència molt poques aclaracions, per això hem de limitar-nos a esperar pacientment, amb un viu afany d'investigació, fins arribar a construir tota la història pròxima d'aquest magnífic instrument.

L'orgue, per l'estructura i les característiques que el componen, és essencialment barroc, per bé que posseesca alguns elements romàntics introduïts posteriorment, com ara el joc complet de clarinet i el trèmol, afegit pel Sr. Morentin; no obstant això, cal deixar ben clar que alguns orgues del període barroc tenien un trèmol o més, encara que molt suaus, generalment.

Així doncs, es tracta d'un orgue partit (amb registres per a la mà dreta i per a la mà esquerra), un sol teclat manual de 54 notes, vuit jocs complets, tres mitjos jocs per a la mà dreta: clarí 1.º, clarí 2.º i corneta i uns altres tres per a la mà esquerra: «bajoncillo», trompeta de batalla i «nazardo», més les contres amb pedal de 23 notes.

Segons un text del professor Santiago Kastner, replegat per Pere Calahorra a la pàgina 264, darrera del seu llibre: «Música en Zara-

goza, siglos XVI-XVII, on assenyala les característiques principals de l'orgue ibèric pot ser una cosa lluminosa, diu així: «Las características más salientes del órgano ibérico son la baja presión del aire; la poca recidumbre del teclado; la precisión y rapidez en el responder de cada tecla, caño y registro; la relativa abundancia de llenos y de juegos de lengüetería de sonoridad tajante y chillona; la prevalencia de órganos de un solo teclado que puede ser partido en su centro DO y DO sostenido (medios registros); el desarrollo parco o la ausencia total del pedalier y en su sustitución seis u ocho contras doblando el bajo; la nitidez y trasparencia del sonido que propende a los tintes de cálido brillo tirando un poquitín hacia lo fosco nasal; el tañido erguido y a la vez quedo de las voces, que da la sensación de firmeza y de autoridad, pero jamás de dureza o de espesor».

Els trets susdits coincideixen, majoritàriament, amb les característiques del nostre instrument, per la qual cosa el podem qualificar com a orgue barroc ibèric.

P. Josep Antoni Mas Espinosa
Carmelita Descalç

7. Disposició dels jocs de l'orgue actual de l'església de la Nostra Senyora del Carme de València. A la pàgina següent podem admirar la seva fotografia.

TROMPETA DE BATALLA	CLARIN 1.º
BAJONCILLO	CONTRAS
CLARINETE	CLARIN 2.º
TROMPETA REAL	TROMPETA REAL
LLENOS	LLENOS
3 h.	3 h.
NAZARDO	CORNETA
3 h.	5 h.
QUINCENA	QUINCENA
DOCENA	DOCENA
OCTAVA	OCTAVA
VIOLON	VIOLON
FLAUTADO MAYOR	FLAUTADO MAYOR
BIOLON	BIOLON

Enganxaments

ANUL. 1.º ANUL. 2.º ANUL. 3.º TEMOLO ANUL. TROMPET. EXT. TROMPETERIA CORNETA

Contres: (Sistema de pedal) 23 notes.

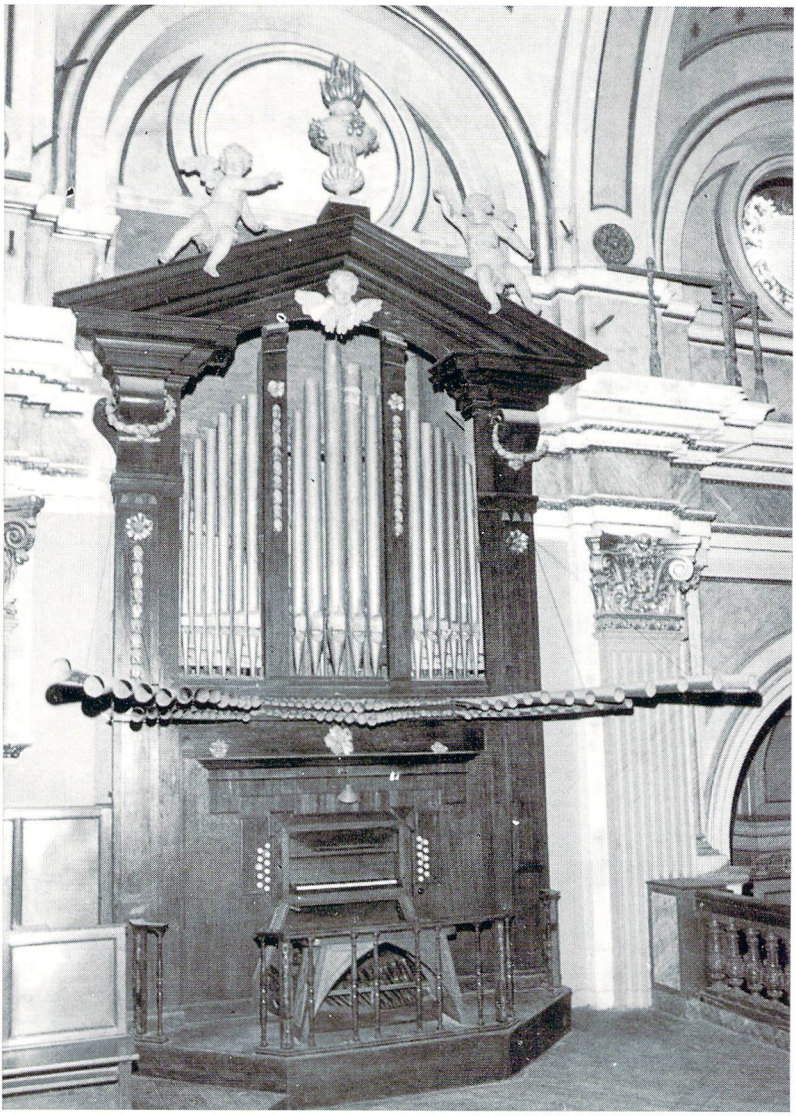

Orgue d'en Pere Paiop destruït en 1934

Imprenta Nácher - Miracle, 7 - Valencia Deposit legal: V. 1.589-1980